

**מסכת ברכות
פרק "תפילת השחר"
דף כו' עמוד א'**

מבנה ולשון הסוגיא

הבנת הלשון

מינוח תלמודי

חלקי הסוגיא

מבוא ורקע הלכתי

משימה 1

הרקע של הסוגיא

זמני היום

שעה זמנית

תפילה

משימה 2-3

דרכי טיעון תלמודיים

סוגיא 1

סוגיא 2

משימה 4-6

מבוא ורקע הלכתי

2

שלושת הפרקים הראשונים של מסכת ברכות עוסקים בדיני קריאת שמע, כעת פרק רביעי וחמישי מבארים את דיני התפילה.

המונח **"תפילה"** כוונתו תפילת העמידה = תפילת שמונה עשרה.

על פי הרמב"ם מצוות התפילה מן התורה וצריך להתפלל בכל יום ע"פ הרמב"ם החיוב מדרבנן.

עד חורבן בית המקדש הראשון לא היה לתפילה נוסח קבוע ולא זמן קבוע ולא מספר קבוע של תפילות ביום. אדם היה יכול להתפלל בכל עת שירצה ויש מתפלל תפילה אחת ביום ויש מתפללין הרבה.

לאחר שעם ישראל גלה לבבל והיה חשש שתשכח לשון הקודש ולא ידעו העם להתפלל, התקין עזרא הסופר ובית דינו נוסח קבוע של תפילה הכולל שמונה עשרה ברכות. וכן התקין שיהא מניין תפילות כמניין קרבנות הציבור שהיו מביאים בבית המקדש, בבוקר תפילת שחרית כנגד קרבן תמיד של שחר, אחר הצהרים תפילת מנחה כנגד קרבן תמיד של בין הערביים ותפילת ערבית כנגד הקטרת איברי התמיד של בין הערביים שהיו מקטירים אותו על המזבח כל הלילה ותפילת מוסף כנגד קרבן מוסף שהיו מקטירים ביום, **שבתות**, ראשי חודשים ומועדים.

משנתנו עוסקת בזמנים שקבעו חכמים לתפילות העמידה (שמונה

מבנה הסוגיא

משימה 1

השלימו את הטבלה ע"פ המשנה

משנה קביעת זמני תפילות

תפילת מוסף	תפילת הערב	תפילת המנחה	תפילת השחר	תחילת זמנה
חכמים ר' יהודה	חכמים ר' יהודה	חכמים ר' יהודה	חכמים ר' יהודה	סוף זמנה
עד שבע שעות	כל היום	אין לה קבע	עד הערב	

משנה

תפלת השחר עד הצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות תפלת המנחה עד

הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספים כל היום (רבי יהודה אומר עד

שבע שעות): **גמרא** והמינהג מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך נאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא הריא לותיקין דא"ר יוחנן ותיקין היו נומרים אותה עם הנץ החמה וכ"ע עד הצות ותו לא והאמר רב מרי ברית

דרב הונא ברית דרבי ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן מעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתיים שחרית מתפלל המנחה שתיים כולי יומא מצלי ואויל עד הצות יהבי ליה שכר תפלה כזמנה מכאן ואילך שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה כזמנה מכאן ואילך שכר ערבית שתיים אם תמצא לומר מעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים משום דחד יומא הוא דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אבל הכא תפלה במקום קרבן היא וביון דעבר יומו במל קרבנו או דילמא כיון דצלותא דהמי היא כל אימת דבעי מצלי ואויל תא שמע דאמר רב הונא בר יהודה אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן מעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתיים ואין כוח משום דעבר יומו במל קרבנו מיתובי מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות מעות לא יוכל לתקן זה שבטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו הכוריו לדיבר מצוה ולא נמנה עמהם אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן הכא במאי עסקינן שבמל במידה. אמר רב אשי דיקא נמי דקתני במל ולא קתני מעה שמע מיניה:

1 אא	שאלה - (סתיירה בין המשנה לברייתא)
	תשובה - (על ידי אוקימתא וסיוע ע"י רבי יוחנן)
2 אא	שאלה -
	תשובה -
2 אא	הצגת הבעיה
	בירור הסיבף 2 הצדדים של הבעיה
	פתרון הבעיה
	קושיא על אמורא מהברייתא
	תירוץ ע"י אוקימתא דיוק מהברייתא

דרכי טיעון תלמודיים

9

מהלך סוגיא 2

הגמרא עסקה בדין השלמת תפילה למי שלא התפלל בזמן (היעזרו ברקע של הסוגיא).
כעת הגמרא ממשיכה לדון בנושא.

1 "איבעיא להו" - הצגת הבעיה

שאלה שנשאלה ע"י בני הישיבה מה הדין מי שטעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל תפילת שמונה עשרה פעמים בערבית, הראשונה לתפילת ערבית והשנייה לתשלומין.

ממשיכה הגמרא לבאר את הספק :
דווקא מה שאמר ר' יוחנן שמי שטעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית פעמים, משום שזה יום אחד שהערב והבוקר שלאחריו יום אחד, ולכן אפשר להשלים תפילה.

אבל כאן מי שטעה ולא התפלל מנחה, לא יוכל להשלים בערבית, כי זה כבר יום חדש והתפילה במקום קרבן, וכפי שעבר יומו של קרבן מסויים שלא הקריבוהו בטל הקרבן ואי אפשר להשלים, כך יהיה לגבי תפילת מנחה. או שנאמר מאחר שהתפילה היא ענינה בקשת רחמים יש לומר שחכמים הקלו ובכל זמן שרוצה מתפלל ויכול להשלים תפילתו אפילו ביום אחר אף על פי שבקרבנות זה לא כך.

2 "תא שמע" - פתרון הבעיה

תא שמע (עיין ערך).

הגמרא בהמשך לבירור הצדדים של הבעיה מביאה ראייה (תא שמע) מפסק דין מפורש של רבי יוחנן : "טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתיים" - אחת לשם ערבית ואחת לתשלומין. לתפילת מנחה ואין בזה משום "דעבר יומו בטל קרבנו".

לכן יוצא שראיה מדברי רבי יוחנן מותרת את הבעיה שהוצגה שיכול להתפלל ערבית שתיים משום שתפילה ענינה בקשת רחמים ולכן בכל שעה שרוצה מתפלל ויכול להשלים תפילתו הקודמת אפילו ביום אחר.

מהלך סוגיא 1

1 "ורמינהו" – סתירה

הגמרא דנה בדין הראשון במשנה שזמן תפילת השחר הוא עד חצות או עד ארבע שעות לדעת ר"י.
הגמרא מקשה על המשנה ממקור אחר בעל אותו מעמד כמו המשנה מן הברייתא ששם כתוב שזמן תפילת שחרית הוא מיד עם הנץ החמה.

2 "כי תניא ההיא" – תשובה ע"י אוקימתא

כששנו ברייתא זו לא למדוהו אלא לותיקין (המהדרין במצוות) והם זריזים ומקדימים למצוות ומתחילים מיד בתחילת הזמן עם הנץ החמה.
אולם משנתנו מלמדת את עיקר הדין שזמן תפילה הוא עד ארבע שעות לר"י או לחכמים עד חצות.

תירוץ זה נעשה ע"י "אוקימתא" - העמדה.
אוקימתא היא אחת הדרכים לתרץ סתירה בין שני מקורות שווה ערך (ורמינהו) ע"י העמדה של שני המקורות שיש ביניהם לכאורה ניגוד בשני מקרים שונים או שתי שיטות שונות.

3 "וכולי עלמא עד חצות" – קושיא

לאור התשובה ששאר בני אדם שאינם ותיקין מתפללים עד חצות, שואלת הגמרא והרי אמר רב מרי בן של רב הונא בן של רבי ירמיה, אמר ר' יוחנן: מי שטעה ולא התפלל ערבית יכול להתפלל שחרית שתיים, תפילה ראשונה עבור שחרית ותפילה שניה להשלמה לערבית וכן אם לא התפלל שחרית מתפלל במנחה שתיים, אחת למנחה והשניה להשלמת שחרית ויוצא איפוא שאפשר להתפלל שחרית גם לאחר חצות היום בזמן מנחה !!

תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספים כל היום (רבי יהודה אומר עד שבע שעות): גמרא¹ ורמינהו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום² כי תניא תניא לותיקין דא"ר יוחנן ותיקין היו נומרים אותה עם הנץ החמה³ וכ"ע עד חצות ותו לא והאמר רב מרי בריה

דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתיים שחרית מתפלל במנחה שתיים⁴ כולי יומא מצלי ואויל עד חצות יחבי ליה שכר תפלה בומנה מכאן ואילך שכר תפלה יחבי ליה שכר תפלה בומנה לא יחבי ליה

4 "כולי יומא מצלי" – תירוץ

אכן כל היום רשאי אדם להתפלל אם לא התפלל שחרית אבל יש הבדל בין תפילה קודם חצות ותפילה לאחר חצות.
אם התפלל עד חצות נותנים שכר תפילה בזמנה ואם התפלל לאחר חצות נותנים לו שכר תפילה שזה שכר פחות מהמתפלל בזמנה ושכרו גדול יותר.

רמב"ם הלכות תפלה פרק א

א: מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם מפיו השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם אמרו כמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה ואין מנין התפלות מן התורה ואין משנה התפלה הזאת מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה:

ב: ולפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא אלא חיוב מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו:

ג: כל אחד כפי יכלתו יש מתפלל פעם אחת ביום ויש מתפללין פעמים הרבה והכל יהיו מתפללין נכח המקדש בכ"מ שיהיה וכן היה הדבר תמיד ממשה רבינו ועד עזרא:

ד: כיון שגלו ישראל עזרא ובית דינו ... עמדו ותקנו להם שמנה עשרה ברכות על הסדר שלש ראשונות שבח לה' ושלש אחרונות הודיה ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל

משימה 3

השלימו את הקטע הבא ע"פ הרמב"ם

חובת תפילה בכל יום ע"פ הרמב"ם היא מצוות _____

ולומד זאת מן הפסוק _____ חובת שלוש

תפילות היא מצווה מדרבנן ולא _____ וכן זמני התפילות הם

מצווה מ _____ גם הנשים _____ בתפילה משום

שחיוב מצווה זו שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום. ע"פ הרמב"ם יש

שלושה חלקים בתפילה א: מגיד _____ ב: שואל

_____ ג: נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו.

כאשר גלו ישראל מארצו התקין _____ את תפילת

העמידה שהיא תפילת _____ שלוש ראשונות הם:

_____ ושלוש אחרונות הם:

_____ והברכות האמצעיות הם הם כוללות

את כל הדברים שאדם וציבור מבקשים כגון: רפואה, דעת, תשובה ועוד..

עזרא ובית דינו תקנו את התפילה (תפילת שמונה עשרה) משום

הרקע של הסוגיא

4

משימת אתגר שעה זמנית

השעות הנזכרות במשנה הם אינן שעות של השעון, אלא שעות זמניות שעה זמנית היא 1/12 של היום. הואיל ואין הימים שווים באורכם הם קצרים בחורף וארוכים בקיץ, אורך השעה הזמנית משתנה מיום ליום

ליצד מחשבים שעה זמנית?

כדי לחשב שעה זמנית צריך לדעת מתי בדיוק מתחיל היום ומתי הוא מסתיים. אולם עמוד השחר וצאת הכוכבים אינם מוגדרים בצורה חד משמעית יש מחלוקת לגבי משך היום.

לפי שיטת הגאון מוילנא מהנץ החמה עד שקיעה ויש אומרים מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. אנו נחלק את היום לפי שיטת הגאון מוילנא 12 חלקים, כל חלק נקרא שעה זמנית.

דרכי טיעון תלמודיים

7

מהלך סוגיא 1

משימה 4

1. "מצוותה עם הנץ החמה" - מצוותה של מי עם הנץ החמה?
2. "כדי שיסמוך גאולה לתפילה", פירושו?
3. מי הם ה"ותיקין" ומה היה מנהגם?
4. א: זמן תפילת שחרית במשנה מדבר על?
5. ב: זמן תפילת שחרית בבריתא מדבר על?

(אדם רגיל, ותיקין)

משימה 5

תפילת שחרית

מצווה להתחילה

ציינו יש או אין בתוך הטבלה

וגם שכר תפילה בזמנה	שכר תפילה	ולסיימה	
		עד חצות	חכמים
		לאחר חצות	
		עד ד' שעות	ר' יהודה
		לאחר ד' שעות	

זמני היום

שתי שיטות בהגדרת יום לפי המגן אברהם: מעלות השחר עד צאת הכוכבים לפי הגאון מוילנא: מהנץ החמה עד לשקיעה.

שקיעת החמה הכוכבים צאת

היום

שקיעת החמה: הזמן בו שוקעת השמש, כדור השמש נעלם תחת האופק ועדיין לא רואים כוכבים.

בין השמשות: הוא הזמן שבין שקיעת החמה ליציאת הכוכבים והוא כ 20 דקות

צאת הכוכבים: זמן הופעת 3 כוכבים בינונים

עלות השחר הנץ החמה

עלות השחר: האור הראשון המאיר במזרח לפני שהשמש נראית.

הנץ החמה: הרגע בו רואים את קצה הגלגל השמש מעל האופק.

תפילת תשלומין - אדם שהיה אנוס ולא יכל להתפלל תפילה כל שהיא כגון שהיה חולה ומרותק למיטה או ששכח להתפלל, יכול להשלימה לאחר התפילה הבאה. למשל, אם לא התפלל תפילת שחרית ועבר זמנה, יתפלל תפילת מנחה בזמנה, ואחרי תפילת העמידה של מנחה, יתפלל שוב תפילת עמידה במקום התפילה שהפסיד.

ראוי לציין כי תקנה זו היא רק למי שלא התפלל בשוגג. אך מי שביטל תפילה במזיד אינו יכול להשלים.

תפילת תשלומין נאמרת רק בעת התפילה הסמוכה בלבד. כגון, אם לא התפלל תפילת שחרית, יש לה תשלומין במנחה, אך אין לה תשלומין בתפילת ערבית שאחריה.

בגמרא שלנו נעסוק מה הדין למי ששכח להתפלל תפילה אחת והאם יכול להשלים תפילה זו

למד את הסוגיא עמ' 9 ובסיום ענה על משימה זו. משימה 6

1. "איבעיא להו" מה שואלת הגמרא?

2. הגמרא מרחיבה ומבררת את השאלה ומביאה נימוקים בעד השלמת התפילה ונגד השלמת התפילה. השלם את הטבלה?

הטעם	הדין	אם התפילה במקום קרבן
		אם התפילה בקשת רחמים

3. הגמרא מביאה פסק דין של אמורא / מקור תנאי (ברייתא)

מהי תשובת הגמרא?

4. לפי התשובה יוצא שהתפילה בעיקרה היא?

5. מיתבי"י: העתק את הפסוק שבעזרתו מעלה הגמ' את הקושיא?

6. הסבירו את קושיית הגמרא?

7. הגמרא מתרצת שהברייתא ורב הונא בר יהודה אמר ר' יצחק מדברים במקרים שונים, השלימו את הטבלה.

המקרה	הדין (יכול להשלים או לא)	דיוק לשוני
בברייתא	ביטל במזיד תפילה	
דברי האמורא	טעה ולא התפלל	

